

PEREGRY NACJE MIĘDZY KULTUROWE

KSIEGA JUBILEUSZOWA
DEDYKOWANA
PROF. TADEUSZOWI
PALECZNEMU

PEREGRYNACJE
MIĘDZYKULTUROWE

PEREGRYNACJE MIĘDZYKULTUROWE

Pod redakcją

Magdaleny Banaszkiewicz,
Moniki Banaś,
Franciszka Czecha,
Anny Dudy i Karoliny Golemo

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Kraków 2025

Magdalena Banaszkiewicz

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-4020-6308>

 m.banaszkiewicz@uj.edu.pl

Monika Banaś

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-6542-4053>

 monika.banas@uj.edu.pl

Franciszek Czech

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0001-9499-4007>

 franciszek.czech@uj.edu.pl

Anna Duda

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-9902-7929>

 ania.duda@uj.edu.pl

Karolina Golemo

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0001-5728-9587>

 karolina.golemo@uj.edu.pl

© Copyright by Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ,
individual authors and Księgarnia Akademicka, 2025

Recenzent

dr hab. Urszula Kusio prof. UMCS

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Sabak

Projekt okładki

Marta Jaszczyk

ISBN 978-83-8368-299-0 (druk)

ISBN 978-83-8368-300-3 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788383683003>

Na okładce wykorzystano projekt Profesora Tadeusza Palecznego, fot. dr Anna Duda

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

Spis treści

OD PRZYJACIÓŁ, UCZNIÓW I WSPÓŁPRACOWNIKÓW	9
---	---

I. EKSPLORACJE KONCEPCYJNE

ANDRZEJ PORĘBSKI

Z SOCJOLOGIĄ NA TY... CZYLI JAK KRÓLOWA NAUK POTRAFI WIĄZAĆ LUDZKIE ŻYCIORYSY	15
--	----

LESZEK KORPOROWICZ

ANIMOWANIE TEORII.....	23
------------------------	----

BOGDAN SZLACHTA

KILKA UWAG HISTORYKA MYŚLI POLITYCZNEJ O POTRZEBIE BADANIA NAPIĘĆ MIĘDZY TYM, CO UNIWERSALNE, I TYM, CO PARTYKULARNE (TAKŻE NARODOWE).....	37
--	----

SYLWIA JASKUŁA-KORPOROWICZ

EWOLUCJA RELACJI MIĘDZYKULTUROWYCH W ERZE TRANSFORMACJI TECHNOLOGICZNYCH.....	47
--	----

KINGA ORZEŁ-DEREŃ

PEDAGOGIKA DIALOGU JAKO ODPOWIEDŹ NA WYZWANIA WSPÓŁCZESNYCH RELACJI MIĘDZYKULTUROWYCH.....	71
---	----

MONIKA BANAŚ

O EMPATII W NAUCE WEDŁUG ANNY KINGSFORD	89
---	----

II. KU WIELOKULTUROWOŚCI

KATARZYNA WARMIŃSKA

TATARZY POLSCY – PAMIĘĆ, PRZESZŁOŚĆ I ETNICZNOŚĆ.....	103
---	-----

MAŁGORZATA KOŁACZEK, JOANNA TALEWICZ

ALE STRACH, KTÓRY BYŁ W TOBIE, PRZEPŁYWA DO DZIECI Z MLEKIEM MATKI – MILCZENIE I MIĘDZYPOKOLENIOWA TRAUMA ROMÓW I SINTI	121
--	-----

MAJA PRADELLE

- OBRAZ KULTURY I PROJEKT ASYMILACJI RDZENNEJ LUDNOŚCI CHILE
 ZAPREZENTOWANE PRZEZ IGNACEGO DOMEYKĘ W KSIĄŻCE
 PT. *ARAUKANIA I JEJ MIESZKAŃCY*149

WAWRZYNIEC KONARSKI

- POLAK O CELTACH, CZYLI UWAGI WŁASNE O DEMITOLOGIZACJI
 WYBRANYCH CECH WIZERUNKOWYCH IRLANDII I IRLANDCZYKÓW161

FRANCISZEK CZECH

- RASA, ETNICZNOŚĆ I RELIGIA W FILIPIŃSKIM PROCESIE NARODOWO-
 TWÓRCZYM179

III. PODRÓŻE PO TEKSTACH KULTURY**BARBARA WEŹGOWIEC**

- MIĘDZY MAPĄ I WYOBRAŹNIĄ – ANALIZA PORÓWNAWCZA ATLASU LĄDÓW
 NIEBYŁYCH EDWARDA BROOKE'A – HITCHINGA I ATLASU WYSP
 ODLEGŁYCH JUDITH SCHALANSKY 201

EWA BUJWID-KUREK

- KULTURA NARODOWA DETONATOREM NIENAWIŚCI? PRZEMYSŁENIA
 INSPIROWANE LEKTURĄ ESEJÓW IVANA ČOLOVICIA 217

ELŻBIETA BINCZYCKA-GACEK

- STILL AIN'T NO BLACK IN THE UNION JACK? – AFRO-BRYTYJSKOŚĆ
 W TWÓRCZOŚCI CZARNYCH AUTORÓW Z WIELKIEJ BRYTANII
 NA PRZYKŁADZIE DOTTIE ABDULRAZAKA GURNAHA233

JAKUB KOŚCIÓŁEK

- ŻOŁNIERZE NA NIE SWOJEJ WOJNIE. LOSY AFRYKAŃSKICH UCZESTNIKÓW
 WOJEN ŚWIATOWYCH WE FRANCJI I ICH OBRAZ W FILMIE *CAMP DE
 THIAROYE* 247

PIOTR KLETOWSKI

- CZY KILLER MOŻE BYĆ BUDDĄ? ANALIZA RELIGIJNYCH INSPIRACJI
 KINA HONGKOŃSKIEGO NA PRZYKŁADZIE FILMU *PŁATNY MORDERCA
 JOHNA WOO* 265

JADWIGA ROMANOWSKA

- TRANSKULTUROWE MOMENTY W PRAKTYCE TAŃCA FLAMENCO 281

IV. MIEJSCA PODRÓŻY**MAGDALENA BANASZKIEWICZ**

PODRÓŻ NIEOSWOJONA..... 293

ELŻBIETA WIĄCEK

RZYM – PODRÓŻ SŁUŻBOWA 303

ADAM ŻALIŃSKI

CZKAŁEM NA ZIMĘ. WŚRÓD POLAKÓW W KAZACHSTANIE..... 315

KAROLINA GOLEMO

LIZBONA. MIASTO MIĘDZYKULTUROWYCH PRZEPŁYWÓW..... 335

ANNA DUDAYELLOWSTONE DUTTON RANCH W MRĄGOWIE. W OCZEKIWANIU
NA KOLEJNY SEZON 351**BOŻENA PĘKAŁA**

TAJEMNICE LIBERTY ISLAND. ROZMOWY Z WOLNOŚCIĄ 361

V. TERRA INCOGNITA**RENATA HOŁDA**KTO STRASZY W CHICAGO? O DUCHACH I KLASYCZNYCH LEGENDACH
MIEJSKICH..... 373**PAWEŁ PLICHTA**„STULTORUM PLENA SUNT OMNIA” – STULTITIA SICUT CULTURAE
HEREDITATEM 391**JAROSŁAW ROKICKI**MIMETYCZNA REINTERPRETACJA KATASTROFY SMOLEŃSKIEJ –
REFLEKSJE METODOLOGICZNE 417**KAROLINA KOSYNA**

TOŻSAMOŚĆ WIRTUALNA A RELACJE MIĘDZYKULTUROWE..... 443

NATALIA OŻEGALSKA-ŁUKASIKSZTUCZNA INTELIGENCJA NA KULTUROWYM ROZDROŻU. W POSZUKIWANIU
RÓWNOWAGI MIĘDZY INNOWACJĄ A SPRAWIEDLIWOŚCIĄ
ALGORYTMICZNĄ 455

BIOGRAMY 471

PAWEŁ PLICHTA

*Instytut Studiów Międzykulturowych
Uniwersytet Jagielloński
pawel.plichta@uj.edu.pl*

„STULTORUM PLENA SUNT OMNIA” – STULTITIA SICUT CULTURAE HEREDITATEM

„Znużony tym wszystkim: [...]
Jak miernota się stroi i raduje zyskiem, [...]
Jak naukę w pacht biorą ignorantów stada, [...]
Jak prostą prawdomówność głupotą się zowie [...]¹”

„Y no se hará nada muy bueno sin jamas cometer una tonteria”².

Mądrość i kojarzone z nią choć nietożsame kategorie uczoności, wiedzy, rozumu bezsprzecznie wpisują się w depozyt przekazywany międzygeneracyjnie w kulturze i poprzez nią. Służą temu rozmaite środki komunikacji, zorganizowane, ustrukturyzowane sposoby, w tym także sformalizowane i instytucjonalne podmioty. Egzemplifikacją tej tendencji są badania genetyczne nad poziomem inteligencji traktowanej niekiedy synonimicznie z wymienionymi powyżej

¹ W. Shakespeare, *Sonet 66*, [w:] idem, *Sonety*, tłum. S. Barańczak, Poznań–Warszawa 1996, s. 93.

² „I nie zrobi nic dobrego ten, kto nigdy nie popełni głupiej rzeczy!”, L. Sabatella, *Tonteria*, [w:] eadem, *Caravana Tonteria*, Rio de Janeiro 2021. Tu i dalej, jeśli nie zaznaczono inaczej, tłumaczenie własne.

fenomenami. Tymczasem, mimo że czynniki genetyczne obok tych środowiskowych mają wpływ na poziom inteligencji, to „nie sposób jednak wskazać jednego genu czy też grupy genów, które wywierałyby na inteligencję wpływ większy niż inne”³. W tym kontekście warto wszakże wspomnieć tzw. efekt Flynna, czyli „zwiększanie się inteligencji społeczeństw z pokolenia na pokolenie o kilka punktów IQ”, z czym neurobiolog Jerzy Vetulani (1939–2017) wiązał konieczność opracowania „systemów edukacji społecznej prowadzących do maksymalnego wykorzystania wciąż rosnącego potencjału intelektualnego ludzkiego mózgu”⁴.

Rewersem wartościowanych pozytywnie w różnych kulturach wiedzy, mądrości, uczoności są niewiedza, ignorancja czy po prostu głupota⁵. Jako ludzkie doświadczenie bywają one pomijane w refleksji i badaniach heritologicznych. Mimo że stanowią przedmiot dociekań filozofów od samego początku tychże rozważań, badacze kultury wydają się stronić od podejmowania tego tematu wprost, choć erazmiańskie dzieło *Stultitiae Laus* (1511⁶) należy do klasyki i dziedzictwa myśli humanistycznej⁷.

Analizując zbiór tekstów autora *Imienia róży*, Katarzyna Mianowska stwierdziła:

Głupota uwiera, jest szkodliwa, niebezpieczna dla społeczeństwa, stąd cel podejmowania tematu jest chwalebny. Jednak tak jak pantofelek nie jest w stanie utożsamić się z naukowymi opisami siebie samego, tak samo głupi nie uzna, że diagnoza głupoty jest skierowana pod jego adresem. Zatem i tutaj głupota zaraża badacza, który popełnia głupstwo, wierząc, że może coś z głupotą zrobić. Felietony Eco są dowodem, jak próba podjęcia polemiki z głupotą obraca się ostatecznie

³ A. Junkiert-Czarnecka, O. Haus, *Genetyczne podłoże inteligencji*, „Postępy Higieny i Medycyny Doświadczalnej” 2016, nr 70, s. 595.

⁴ J. Vetulani, *Mózg: fascynacje, problemy, tajemnice*, Homini, Kraków 2012, s. 86, *Opera Selecta*.

⁵ Por. A. Jakovljević, T. Waszak, *Druga strona rozumu. Wprowadzenie*, „Litteraria Copernicana” 2023, nr 3, s. 7-14.

⁶ Erazm z Rotterdamu, *Pochwała głupoty*, tłum. E. Jędrkiewicz, Ossolineum, Wrocław 1953.

⁷ D. Nowakowski, *500 lat „Pochwały głupoty”. Dzieło – recepcja – aspiracje*, „Avant-Plus” 2011 (numer specjalny), s. 269-288. Por. B. Małecki, *Pochwała Głupoty w XXI wieku*, Wydawnictwo M23, Osjaków 2024.

przeciwko autorowi z tej prostej przyczyny, że jego erudycja i retoryczne zabiegi nie przekazują żadnej treści osobom, do których w rzeczywistości są kierowane⁸.

Istotnie, nie brakuje współcześnie „chwalebnych” badaczy, którzy – nie zrażając się zagrożeniem – podejmują temat uwierający, szkodliwy i niebezpieczny. Wraz ze zmianami cywilizacyjnymi i kulturowymi zmienia się jednak kontekst i waga problemu. Na odmienność sytuacji rynku wydawniczego i rozprzestrzeniania się idei, ideologii, subiektywnych sądów oraz bzdur⁹ w porównaniu np. z czasami Erazma z Rotterdamu (1466 lub 1467–1536) zwrócił uwagę Stanisław Lem (1921–2006), twierdząc:

Dzieciństwem naszej cywilizacji był stan, w którym czytać i pisać umiały osoby wybrane, rzetelnie wykształcone i podobne kryterium działało też po wynalezieniu druku, a jeśli nawet wydawano dzieła głupców (czego uniknąć całkowicie chyba niepodobna), to ich ogólna liczba nie była astronomiczna jak dzisiaj¹⁰.

Astronomicznej liczby dowodów na szerzącą się głupotę dostarcza przestrzeń wirtualna, w której – co do pewnego stopnia symptomatyczne – krąży przypisywane Stanisławowi Lemowi sformułowanie: „Nie wiedziałem, że na świecie jest tylu idiotów, dopóki nie zajrzałem do Internetu”¹¹. Prawda tezy w nim zawartej skłania do szczególnej uwagi na dotykający media¹² problem widocznego w nich zjawiska „duraczenia”, na które składają się slogany podporządkowane autorytetem akademii, retoryczne chwytliwy: „amerykańscy naukowcy”, „badania naukowe” dezawuuujące osoby zadające krytyczne pytania, uczeni

⁸ K. Maniowska, *Imbecyl, wiejski głupek, legiony durni. Umberto Eco o głupocie*, „Litteraria Copernicana” 2023, nr 3, s. 103–113.

⁹ W tym miejscu zrezygnowano z modnych także w środowisku naukowych anglicyzmów: „fake news”, „fake quote” oraz złożenia „dezinformacja”, „postprawda”.

¹⁰ S. Lem, *Głos Pana*, Interart, Warszawa 1996, s. 30.

¹¹ Por. T. Borejza, *Stanisław Lem przewidział, co internet zrobi z ludzkim mózgiem*, „Przegląd”, Krowoderska.pl, 26.05.2020, <https://krowoderska.pl/stanislaw-lem-przewidzial-co-internet-zrobi-z-ludzkim-mozgiem/>, dostęp: 15.02.2025; M. Gliński, *13 przepowiedni Lema, które się sprawdziły*, tłum. MSz., Culture.pl, 10.12.2019, <https://culture.pl/pl/artykul/13-przepowiedni-lema-ktore-sie-sprawdzily>, dostęp: 15.02.2025.

¹² J. Ważny, *Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Medioznawczej „Głupota w mediach”*, Warszawa, 4 kwietnia 2018, „Studia Medioznawcze” 2018, nr 2, s. 159–161. Por. A. Zwoliński, *Media jako źródło głupoty*, [w:] *Mądrość w mediach – od bezmyślności do przemądrzałości*, red. M. Drodź, Biblios, Tarnów 2014, s. 39–56.

przedstawiający odmienne tezy i dowody wynikające z badań – zwłaszcza w odniesieniu do procesów i przedsięwzięć społecznych¹³.

Wśród opracowań i zbiorów podejmujących z różnych perspektyw problem głupoty należy w tym miejscu wskazać na tematyczne numery czasopism naukowych, m.in. „Ethos”, „Litteraria Copernicana”¹⁴, a także wykorzystaną w niniejszym opracowaniu serię publikacji „De Encyclopedie van de Domheid” (*De Encyclopedie van de Domheid; Morosofie. Dwaze wijzen en wijze dwazen in Nederland en Vlaanderen; Deskundologie. Domheid als Levenskunst; De topografie van de Domheid*¹⁵), w których ich autor, Matthijs van Boxsel, stara się przedstawiać problem w sposób metodyczny. Zwłaszcza tytuł pierwszej książki z serii nawiązuje do naukowej powagi, encyklopedycznego zbioru przypadków, próby opisu kulturowych fenomenów, przedmiotów badawczych do krytycznej analizy, w co wpisuje się też Jean-François Marmion¹⁶. Użyteczne w eksploracji tematu są publikacje monograficzne¹⁷, publicystyczno-naukowe dzieła traktujące o głupocie w konkretnych grupach społecznych¹⁸ oraz te, których autorzy w sposób interdyscyplinarny przedstawiają wybrane wątki: Bartosz Brożek, Michał Heller,

¹³ Por. K. Piech, *Głupota, amoralność i regres społeczny – czyli o ochronie praw zwierząt w Polsce w stosunku do innych państw Unii Europejskiej*, „Przegląd Europejski” 2020, nr 2, s. 211-216.

¹⁴ „Ethos” 2021, nr 1; „Litteraria Copernicana” 2023, nr 3.

¹⁵ M. van Boxsel, *De Encyclopedie van de domheid*, Querido, Amsterdam 1999; idem, *Morosofie. Dwaze wijzen en wijze dwazen in Nederland en Vlaanderen*, Querido, Amsterdam 2001; idem, *Deskundologie. Domheid als Levenskunst*, Querido, Amsterdam 2006; idem, *De topografie van de Domheid*, Querido, Amsterdam 2021.

¹⁶ J.-F. Marmion, *Głupota. Nieoficjalna biografia*, tłum. B. Sęk, K. Szeżyńska-Maćkowiak, oprac. G. Jaworska, Wydawnictwo Dolnośląskie, Poznań–Wrocław 2019.

¹⁷ Por. A.M. Kobrzycka, *Na tropie głupoty. Charakterystyka zjawiska w literaturze polskiego oświecenia*, Sowa Sp. z o.o., Warszawa 2013; L. Kostuch, *Stupid Animals in Ancient Natural Histories*, „Organon” 2020, nr 52, s. 5-30; M. Zambrzycka, *Głupi. Inny. Święty. Kategorie głupoty i świętości w „Idiocie” Fiodora Dostojewskiego i „Głuptasce” Swietłany Wasilenko*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2013, nr 4, s. 431-439; S. Symotiuik, „Głupota” jako temat literacki i filozoficzny, „Przegląd Humanistyczny” 1991, nr 3-4, s. 113-129. Interesujące w tym względzie okazują się prace, których autorzy ujawniają językowe elementy dziedzictwa. Por. D. Denczewa, *Olej, kapusta, kalosze. Inteligencja i głupota w polskich i bułgarskich związkach frazeologicznych*, „Postscriptum Polonistyczne” 2013, nr 2, s. 295-301; A. Hejduk, *Obraz głupoty w polskiej, czeskiej i górnołużyckiej frazeologii*, „Bohemistyka” 2002, nr 4, s. 239-275.

¹⁸ A. Bocheński, *Dzieje głupoty w Polsce. Pamflety dziejopisarskie*, Universitas, Kraków 2020; G. Łasiński, *Głupota i zaprzaństwo we współczesnym polskim społeczeństwie. Objawy, przyczyny i konsekwencje*, Wydawnictwo PROHIBITA, Warszawa 2024.

Jerzy Stelmach *Szkice z filozofii głupoty*¹⁹; Andrzej Zwoliński *O głupocie*²⁰, *Głupota wszechobecna jest. O uniwersalności pewnej ludzkiej przywary*²¹, *Człowiek – mądrość i głupota*²²; José Antonio Marina *La inteligencia fracasada: teoría y práctica de la estupidez*²³; Christine Hoffmann *Stupid Humanism: Folly as Competence in Early Modern and Twenty-First-Century Culture*²⁴.

Celem niniejszego tekstu nie jest ani próba zmiany wynikająca z przekonania czy wiary piszącego te słowa, „że można coś z głupotą zrobić”, ani „próba podjęcia polemiki z głupotą”. Artykuł uzupełnia wskazaną lukę poprzez podjęcie wybranych wątków kulturowych stanowiących jednocześnie argumenty za tezą, iż obok uczoności również głupota stanowi element dziedzictwa kulturowego. Co więcej, manifestuje się ona w rozmaity sposób w aktywności człowieka (*homo sapiens*)²⁵ jako twórcy kultury i jej współczesnego odbiorcy, czyli konsumenta. Nad wielością ujęć oraz manifestacji głupoty i ignorancji ubolewał w zacytowanym sonecie William Shakespeare (1564–1616). Fakt, że również współczesny poeta Jiří Kolář (1914–2002) rozumiał nielogiczność głupoty i dodatkowo niebezpieczeństwo pozostawiania *Mezi tupci*, wskazuje na trwałe jej miejsce w kulturze: „Nepomůž nic / Zde slovo není slovem / oheň není ohněm / zbraň není zbraní / pokora pokorou / odříkání odříkáním není / mezi tupci jsi stále sám / a co děsivějšího / stáváš se zvolna / chtěj nechtěj jedním z nich”²⁶. Wiadomo

¹⁹ B. Brożek, M. Heller, J. Stelmach, *Szkice z filozofii głupoty*, Copernicus Center Press, Kraków 2021. Na kilka lat przed wydaniem tego trójgłosu o głupocie pytanie Michała Hellera „Jak głupota jest możliwa?” służyło piszącemu te słowa jako *protreptikos* – w praktyce dydaktycznej. M. Heller, *Moralność myślenia*, Biblos, Tarnów 1993, s. 13–17.

²⁰ A. Zwoliński, *O głupocie*, Wydawnictwo M, Kraków 2012.

²¹ *Głupota wszechobecna jest. O uniwersalności pewnej ludzkiej przywary*, red. K. Łeńska-Bąk, Uniwersytet Opolski, Opole 2017, *Stromata Anthropologica*, nr 12.

²² *Człowiek – mądrość i głupota*, t. 1: *Aspekt humanistyczno-etnologiczny*, red. R. Beszterda, A.N. Kmiec, K. Krzemiński, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2019; t. 2: *Aspekt teologiczny*, red. K. Krzemiński, R. Beszterda, K. Olszewska, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2022.

²³ J.M. Marina, *Porażka inteligencji, czyli głupota w teorii i praktyce*, tłum. K. Jachimska-Mańkiewicz, WAM, Kraków 2010.

²⁴ C. Hoffmann, *Stupid Humanism. Folly as Competence in Early Modern and Twenty-First-Century Culture*, Palgrave Macmillan, Cham 2017.

²⁵ Por. B. Wojciszke, M. Rotkiewicz, *Homo nie całkiem sapiens. O automatyzmach myślenia, nadętych politykach, narzekaniu Polaków i pułapkach moralności*, Smak Słowa, Sopot 2024.

²⁶ „Nic tu nie pomoże / Tu słowo nie jest słowem / ogień nie jest ogniem / broń nie jest bronią / pokora pokorą / wyrzeczenie wyrzeczeniem nie jest / pośród głupców jesteś ciągle sam / i co jeszcze straszniejsze chcąc nie chcąc / powoli stajesz się jednym z nich”, J. Kolář,

wszelako, z czym koresponduje paremia w tytule i o czym przypomniła w zacytowanej piosence Letícia Sabatella, że niepodobna znaleźć człowieka (*homo faber*) wolnego od popełnienia jakiejś głupoty²⁷.

Dobór argumentów z uwagi na ograniczenia formalne artykułu uwzględnia jedynie wybrane egzemplifikacje przedstawione w trzech ujęciach: logiczno-humanistycznym, biblijnym oraz artystycznym.

ARGUMENT LOGICZNO-HUMANISTYCZNY

Dzieje kultury obfitują zarówno w lapidarne sformułowania gloryfikujące mądrość, jak i przestrzegające przed głupotą, wyjąwszy jej religijną postać – jurodstwa²⁸. Analiza głupoty przybiera wiele form, towarzyszy ona bowiem człowiekowi od zarania²⁹. Ujęcie encyklopedyczne tego przedmiotu badań – jak twierdzi Matthijas van Boxsel – wynika z faktu, że „głupota manifestuje się w każdej dziedzinie, u każdego człowieka, w każdym czasie”³⁰. Co więcej, Bernard Stiegler przekonuje, że również uniwersytet winien uznać „swoją własną głupotę jako warunek wszelkiej wiedzy” po to, by móc „rozpoznać głupotę jako coś, co mu nieustannie zagraża z zewnątrz”³¹. Wobec zasygnalizowanych powyżej współczesnych kontekstów niepodobna się nie zgodzić z tym postulatem zwłaszcza w środowisku ludzi zorientowanych na prawdę, kierujących się etosem

Sposób użycia i inne wiersze, przeł. L. Engelking, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2010, s. 103, *Literatura Czeska*; idem, *Prometheova játra. Trilogie*, Nadační fond Česká knižnice, Praha–Brno 2016, s. 61.

²⁷ Por. M. Gorazda, *Czy istnieje głupota w „wielkim świecie”?*, „Ethos” 2021, nr 1, s. 113-128.

²⁸ M. Lisiecka, *Jurodstwo – święta głupota?*, [w:] *Człowiek – mądrość i głupota...*, t. 2, s. 87-104; M.C. Paczkowski, *Szaleństwo świętych mnichów. Od Ojców Pustyni po św. Franciszka z Asyżu*, [w:] *Człowiek – mądrość i głupota...*, t. 2, s. 53-86; D. Jewdokimow, *Głupi w Chrystusie. O mnichu-ikonopisarzu ojcu Grigoriju Krugu*, „Ethos” 2021, nr 1, s. 47-66; B. Brązkiewicz, *Nie być, żeby być. Szaleńcy Boży w świetle antropologii prawosławnej*, „Ethos” 2015, nr 2, s. 57-71; C. Wodziński, *Św. Idiota. Projekt antropologii apofatycznej*, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2009; C. de Hueck Doherty, *Jurodiwi. Święci głupcy*, tłum. K. Dudek, Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków 2012.

²⁹ J.-F. Marmion, *Psychologie de la connerie*; wyd. polskie: *Głupota. Nieoficjalna biografia...*; J. Dobrowolski, *Filozofia głupoty. Historia i aktualność sensu tego, co irracjonalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

³⁰ M. van Boxsel, *Encyklopedia głupoty*, tłum. A. Dehue-Oczko, W.A.B., Warszawa 2004, s. 6. Por. W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, PIW, Warszawa 1987, s. 325-326.

³¹ B. Stiegler, *Wstrząsy. Głupota i wiedza w XXI wieku*, tłum. M. Krzykowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.

myślenia³². W tej perspektywie jako przestroga brzmi Molierowska fraza: *un sot savant est sot plus qu'un sot ignorant*³³. Warto też w tym miejscu odnotować niebezpieczeństwo: „raz zepchnięta na margines, umieszczona w obszarze wulgarności i niestosowności, głupota łatwo może stać się tematem «nieobecnym» [...] Gorzej, jeśli studia nad nią wzbudzą sprzeciw, a samemu badaniu odmówi się praw naukowości”³⁴. Marcin T. Zdrenka zestawiał to zagrożenie z podobnym zdarzeniem, jakie miało miejsce w biografii niemieckiego socjologa Alphonsa Silbermanna (1909–2000). Żydowski uczonek, autor *The Sociology of Music* (1963), podjął się po przejściu na emeryturę opracowania tematu lizusostwa i pochlebstwa, który mimo – a może właśnie dlatego – że nie mógł już zagrozić karierze naukowej, „został oceniony jako niesmaczny”³⁵. W tytule angielskiego wydania książki uniknięto wulgarności³⁶ „przez odwołanie do starego, jeszcze wywodzącego się z greki i niewinnego terminu «sykofancja» (ang. *sycophancy*), [to już] w tekście pojawia się jednak «arse-licking»”³⁷. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika udostępniło niedawno polski przekład pod tytułem: *O sztuce płaszczenia się*³⁸.

Ciekawym aspektem powtarzanym wielokrotnie przez Matthijisa van Boxse-la są relacje głupoty i kultury. Definiując tę ostatnią, badacz głupoty stwierdza

³² Więcej por. M. Szulakiewicz, *Protreptikos, czyli zachęta do myślenia na XXI wiek*, „Humaniora. Czasopismo Internetowe” 2022, nr 2, s. 59-75.

³³ „Głupiec uczony jest większym głupcem niż głupiec nieuk”, Molière, *Les Femmes savantes*, 1672, IV, 3; por. M. van Boxsel, *op. cit.*, s. 235.

³⁴ M.T. Zdrenka, *Gra niemądrych pozorów. Jak nie ujmować i opisywać głupoty*, „Ethos” 2021, nr 2, s. 115.

³⁵ Niestandardowe pomysły i ujęcia także badanych kwestii nie są też obce innym antropologom i socjologom kultury i życia codziennego. Por. m.in. Z. Libera, *Rzyc, aby żyć. Rzecz antropologiczna w trzech aktach z prologiem i epilogiem*, Liber Novum, Tarnów 1995; idem, *Wstęp do nosologii napisany z wyczuciem antropologicznym przez Zbigniewa Liberę*, Wirydarz, Wrocław 1996.

³⁶ A. Silbermann, *Von der Kunst der Arschkriecherei*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Berlin 1998. W języku niemieckim „tytułowe określenie [...] mocno zbliża się do wulgarności”, M.T. Zdrenka, *op. cit.*, s. 116.

³⁷ *Ibidem*, s. 115-116. „Ojej, ludzie powiedzą «co za wulgarne słowo w ustach człowieka wykształconego!». Ale jego użycie jest w końcu najwyższym dowodem poprawności językowej i nieskalanej prawdy, którym zawsze byłem oddany” (tłum. fragm. – M.T.Z.). A. Silbermann, *Grovelling and Other Vices. The Sociology of Sycophancy*, tłum. L. Löb, London–New Brunswick NJ 2000, s. 16; [za:] M.T. Zdrenka, *op. cit.*, s. 116.

³⁸ A. Silbermann, *O sztuce płaszczenia się*, tłum. R. Michalski, M. Kwiecińska-Zdrenka, wprowadzenie i posłowie M. Kwiecińska-Zdrenka, R. Michalski, M.T. Zdrenka, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2023, *Miniatury Etyczne*.

mianowicie: „[...] kultura to nic innego jak efekt szeregu mniej czy bardziej nieudanych prób zapanowania nad autodestrukcyjnym kretynstwem”³⁹. Upatrując w głupocie podstawy cywilizacji, w innym miejscu powtarza, iż kultura „to nic innego jak produkt szeregu mniej lub bardziej daremnych prób uporania się z ludzkim idiotyzmem”⁴⁰. Jan Borkowski w swojej pracy, dobierając tytułowe egzemplifikacje, rozważył kolejne „odsłony” głupoty: politycznej, wojskowej, gospodarczej, edukacyjnej, religijnej, prawnej, zdrowotno-medycznej i ekologicznej⁴¹. Próby dookreślenia typów głupoty w odniesieniu do człowieka (*homo sapiens sapiens*) definiowanego także jako *ens stultus* przedstawili: Jan Śniadecki (1756–1830) w dziele *Filozofia umysłu ludzkiego* (1823) oraz Michał Wiszniewski (1794–1865) w studium *O umyśle ludzkim. Charaktery rozumów ludzkich* (1837). Ten drugi został przypomniany w związku z polskim wydaniem *Eseju o człowieku* Ernsta Cassirera (1874–1945)⁴² – pracy należącej do kanonu studiów (między) kulturowych.

	Typ	Charakterystyka
I	Głupiuteńki	„Wszystkiemu wierzy z największą łatwością i równie łatwo, z dziwną obojętnością, na przeciwną wprost wiarę przechodzi”.
II	Gap	„Najprostszej rzeczy domyślić się nie może, wszystko mu łopata w głowę kłaść trzeba”.
III	Głupiec przesądny	„Wierzy najmocniej w czary, zamawiania, uroki, sny, gusła i upiory”.
IV	Głupiec sprzeciwiający się	„W zakątkach i tajnikach głupstwa swojego ma gdzieś niewyczerpany zapas wątpliwości i zarzutów, z którymi na wszelką oczywistość się targa”.
V	Głupiec zapytujący	„Nie z potrzeby, lecz z nałogu i roztargnienia ciągle się pyta, choć odpowiedzi nie słucha albo nie rozumie”.

³⁹ M. van Boxsel, *op. cit.*, s. 31.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 128.

⁴¹ J. Borkowski, *Głupota. Kontrowersje i egzemplifikacje*, ELIPSA Dom Wydawniczy i Handlowy Włodzimierz Ulicki, Warszawa 2018.

⁴² A. Kowalska, *Zapomniany polski esej o człowieku (Michała Wiszniewskiego „Charaktery rozumów ludzkich”)*, „Prace Polonistyczne” 1972, nr 28, s. 155–172. Zob. E. Cassirer, *Esej o człowieku. Wstęp do filozofii kultury*, tłum. A. Staniewska, Czytelnik, Warszawa 1971.

	Typ	Charakterystyka
VI	Głupiec przeuczony	„Styl ciemny, zagadkowe wyrażenia, wszystko, co nosi barwę tajemnicy, co pod zakrytościami się okazuje, czego zwłaszcza zrozumieć niepodobna, za głęboką u siebie poczytuje mądrość”.
VII	Głupiec dowcipkujący	„Głupiec zapowiada z góry, że ma rzecz osobliwszą i nader pocieszną do powiedzenia, i zaraz sam tak serdecznie się śmieje, iż zacząć nie może”.
VIII	Głupiec płacziwy	„Dobrodusznych ludzi pochlebstwami ujmuje i za ich pomocą wicherzy w społeczeństwie i mąci, a zawsze dla siebie i dla zaspokojenia rozłożystej miłości własnej, której nic nasycić, nic ukoić nie zdoła”.
IX	Głupiec polerowny	„Dotkliwie przymówki, żart uszczypliwy lub naganę bierze za wyraz grzeczności, za który najuprzejmiej dziękuje, mając już raz na zawsze jedno z pięknych słówek uwite na podziękowanie, do którego szykowny ukłon dodaje”.
X	Głupiec zarozumiały	„Głupiec pyszny i zarozumiały, choć z nader ograniczonym i słabiutkim rozumem, choć istny drobnowidz, zwykle do najtrudniejszych zrywa się rzeczy i z najrozumniejszymi chodzi w zawody”.
XI	Łgarz	„Człowiek z przewrotnym rozumem kłamie dla oszukiwania i ułudzenia, głupiec łże, co się wlezie, jedynie dla przyjemności”.
XII	Półgłówek	„Nie mogąc sam nic pojąć ani wyrozumować, jest echem wiernie cudze powtarzającym słowa”.
XIII	Półgłupiec	„Ciągłe bredzi i od rzeczy prawi, lecz niespodzianie, wśród największych niedorzeczności, z czymś prawdziwie dowcipnym odezwie się, coś sam z siebie rozumnego powie; czasem trafniej o ludziach sądzi niż rozumni, choć się zdaje, że dla roztrzepania nic nie widzi i niczemu przypatrzeć się nie mógł”.
XIV	Głupiec przemądrzały	„Nikt go nie rozumie i tym się cieszy, bo to najlepszy dowód jego wyższości”.
XV	Człowiek dobroduszny, czyli prostoduszny	„Zupełny brak przebiegłości, przezorności i dowcipu obok wielkiej dobroci serca odróżnia go od rozsądnych”.

	Typ	Charakterystyka
XVI	Prostaczek	„Nie ma żadnego wyobrażenia przebiegów, wykretów i przezorności i z tego do prostodusznego podobny; tylko że go dobrocią serca, czystością, nieskazitelnością, niepokalaną duszą przewyższa”.
XVII	Człowiek ciemny	„Człowiek ciemny bywa łatwowierny, uparty przy swoim zdaniu, skłonny do fanatyzmu; największej bredni uwierzy, jak prawdzie rozumem wywiedzionej, do której jakiś wstręt czuje”.

Źródło: M. Wiszniewski, *Charaktery rozumów ludzkich*, oprac. J. Dybiec, Warszawa 1988, s. 85–104

W drugiej części swojej *Encyklopedii* Matthijs van Boxsel zgromadził „sto najbardziej absurdalnych teorii [tylko] holenderskich myślicieli [tylko] XX wieku (czy Delft to Delfy? Czy ewolucyjne przemieszczanie łechtaczki z wnętrza ciała na zewnątrz zapoczątkowało myślenie abstrakcyjne? Czy motorem naszej cywilizacji jest głupota? Ilu trzeba cząsteczek owczarka na kompletnego owczarka? Czy istnieje kosmonautyka w świecie atomów?)”⁴³. Listę tego typu zagadnień można, rzecz jasna, poszerzyć zarówno o te wchodzące w zakres planowanej reformy wiedzy, jak i już wdrażane w dofinansowanych także ze środków publicznych grantach. W pierwszym przypadku „chodzi o fakultet Irrelewancji Porównawczej [...] Fakultet stawia sobie za cel kształcenie badaczy umiejących zwiększać w nieskończoność liczbę zagadnień irrelevantnych [...]”⁴⁴. Należą do nich już sformułowane do eksploracji takie tematy jak: urbanistyka cygańska, hipika aztecka, morfematyka alfabetu Morse’a, historia rolnictwa antarktycznego, historia malarstwa na Wyspie Wielkanocnej, współczesna literatura sumeryjska, wprowadzenie decymologii w systemie Montessori, filatelistyka asyro-babilońska, technika koła w imperiach prekolumbijskich, ikonologia Braille’a, fonetyka filmu niemego, psychologia tłumy na Saharze, instytucje rewolucyjne, dynamika Parmenidesa, statyka Heraklita, sybarytyzm spartański, instytucje oligarchii ludowej, historia tradycji innowacyjnych, dialektyka tautologiczna, erystyka Boole’owska, gramatyka wyjątków⁴⁵.

⁴³ M. van Boxsel, *op. cit.*, s. 5.

⁴⁴ U. Eco, *Wahadło Foucaulta*, tłum. A. Szymanowski, Oficyna Literacka Noir sur Blanc, Warszawa 2007, s. 86–87.

⁴⁵ Por. *ibidem*, s. 87–88.

Przytoczone powyżej „pomysły” świadczą o fakcie niepodlegającym dyskusji i jego literackim wykorzystaniu. Odsyłają jednocześnie do ważnego pytania i problemu „na miarę Kanta⁴⁶”: Jak głupota jest możliwa? Michał Heller wyjaśnił: „Istnienie głupoty w ludzkim świecie nie ulega wątpliwości. Nie można stawiać pytania: Czy głupota jest możliwa? Walka z faktami jest pierwszym przejawem głupoty. Ale: *Jak* jest ona możliwa? Oto problem do rozwikłania”⁴⁷. Trzy przykłady podane przez autora *Jak być uczonym* wskazują na wyjątkową sytuację i kondycję człowieka (*ens stultus*).

	Exemplum	Logika	Głupota	Efekt
1.	Prawa fizyki	„To, co jest wbrew logice, czyli to, co jest sprzeczne, nie może istnieć w przyrodzie”.	„A człowiek może sobie powiedzieć, że «dwa więcej dwa równa się lampa», i może na takiej regule budować swoje postępowanie”.	„I nic się nie dzieje. Pioruny nie biją. Świat nadal istnieje; tyle że nieco głupiej. A człowiekowi z «logiką lampy» może nawet lepiej żyje się w tym świecie”.
2.	Gra w szachy	Supermistrz szachów „dotychczas nikt z nim nie wygrał. Jego strategię zawsze były bezbłędne, jego przewidywania ruchów przeciwnika nieomyślne. Nieubłagany mat stanowił tylko kwestię czasu”.	„Drugi gracz nie ma pojęcia o szachach. Przesławia pionki na szachownicy jak chce, figury dla niego nic nie znaczą, a reguły gry są tylko po to, by je ignorować”.	„Założmy, że grać muszą. Który z nich wygra? Ściśle mówiąc, w takich warunkach w ogóle nie może być mowy o wygranej. Żaden międzynarodowy arbitraż nie uzna porażki supermistrza. Ale w niczym nie zmieni to faktu, że mistrz wyjdzie z pojedynku pogrzebiony, jego geniusz nie znajdzie pola do popisu, do szachowej sytuacji w ogóle nie dojdzie”.

⁴⁶ Filozof z Królewca był zainteresowany również rozważaniami nad przedmiotowym fenomenem, pisząc m.in. „brak władzy sądenia jest właściwie tym, co nazywamy głupotą, a takiej ułomności nie da się zaradzić”, I. Kant, *Dzieła zebrane*, t. 2: *Krytyka czystego rozumu*, tłum. M. Żelazny, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2013, s. 236. Zob. D. Pakalski, *Kanta odpowiedź na pytanie: Czym jest głupota?*, „Litteraria Copernicana” 2023, nr 3, s. 17-28.

⁴⁷ M. Heller, *Moralność myślenia*, Biblos, Tarnów 1993, s. 13.

	Exemplum	Logika	Głupota	Efekt
3.	Hardware	„komputery mogą być głupie, ale «w ramach logiki». Mogą popełnić błąd, gdy nastąpi jakieś uszkodzenie ich wewnętrznej maszyny (hardware). Mogą wykonywać idiotyczny program (byłe niesprzeczny [...]), jeżeli tak zostaną zaprogramowane (przez człowieka!). Ale nie mogą działać w ogóle bez reguł logicznych. Zaczynają się wtedy (mimo że cała maszyna jest w największym porządku) i milkną”.	„A człowiek głupi nie milczy. Mówi, zwykle mówi wiele, i po większa sumę bezsensu we wszechświecie”.	„Mowa głupiego to nie tylko szum, trudny do uniknięcia element każdego przekazywania informacji [...] Mowa głupiego udaje Słowo, ale nim nie jest. Jest czymś, co... opiera się racjonalnym wyjaśnieniom”.

Źródło: oprac. własne na podst. M. Heller, *Moralność myślenia*, Biblos, Tarnów 1993, s. 14–15

W powyższej argumentacji pojawia się jeszcze bardzo trafne spostrzeżenie: „głupota może się wcielać w czyn, a czyn taki nie zostaje natychmiast rozerwany wewnętrzną sprzecznością i wyłączony z istnienia, lecz trwa i produkuje skutki, które głupotę utrwalają na Ziemi”⁴⁸. Owe implikacje przejawiają się w zmateri-
lizowanej i niematerialnej formie, stanowiąc dwa wymiary dziedzictwa, które staje się niekiedy mimowolnym udziałem kolejnych pokoleń, stąd można je do-
określić jako „niechciane dziedzictwo”. Zadane przez Hellera pytanie spotkało się z odpowiedzią udzieloną przez fizyka, Andrzeja Staruszkiewicza: „istnienie głupoty to najlepszy dowód na istnienie duchowości”⁴⁹. Wolne działanie czło-
wieka wyraża się także w... „wolności do głupoty” i korzystania z niej. „Wydaje się, że nic mniej groźnego nad zawieszenie logiczności. Po prostu stwierdzam, że logika mnie nie dotyczy i jestem wolny. [...] Ale mimo tej potęgi moich dekretów

⁴⁸ *Ibidem*, s. 15.

⁴⁹ *Ibidem*.

zawieszających, nie jestem wszechmocny. Bo oto żyję w świecie, który nieubłagalnie podlega logice. [...] A jeżeli dłużej będę obstawać przy swoim, świat logicznych procesów mnie zgniecie”⁵⁰.

Konstrukcję dowodzenia Hellera można wykorzystać dowolnie, wpisując zamiast pierwszej osoby liczby pojedynczej odpowiednie gremia, instancje, organy czy podmioty. Podobnie lista współcześnie dekretnowanych zagadnień, postulatów i „szczytnych” programów zawieszających logiczność wcale nie wydaje się krótka.

ARGUMENT BIBLIJNY

Trwały element dziedzictwa kulturowego stanowią teksty – nierzadko spisane po długim okresie przekazu oralnego – których znaczenie w danej społeczności potwierdzone jest autorytetem *sacrum*. Kwestionowanie faktu oddziaływania i wpływu Biblii na kulturę europejską i – szerzej – zachodnią byłoby znakomitym przykładem „walki z faktami”. Kulturotwórczy charakter tej „biblioteki tekstów”⁵¹ – zwłaszcza fragmentów należących do literatury mądrościowej⁵² – przejawia się m.in. w podejściu do głupoty jako właściwości człowieka występującej, zauważonej i opisywanej od samego początku jego dziejów. Już scena w raju może być interpretowana na sposób paradygmatyczny – głupota jako wybór fałszywej alternatywy. W wielu biblijnych przysłowiach – uważanych za mądrość narodów, które... jak dodawał Stefan Kisielewski, Kisiel (1911–1991)⁵³, „innej mądrości nie mają” – omawiany fenomen został wykorzystany w różnych kontekstach i związkach: „Jak pies powraca do swoich wymiocin, tak głupiec wciąż powtarza swe głupstwa” (Prz 26,11⁵⁴), „Lepiej spotkać niedźwiedzicę, której zabrano młode, niż głupca z jego głupotą” (Prz 17,12). Fragment z prorockiej Księgi Izajasza w przekonujący sposób dowodzi biblijnych podstaw związku

⁵⁰ *Ibidem*, s. 16.

⁵¹ Por. P. Plichta, *Kulturotwórcza rola tekstów religijnych. Wielość perspektyw w kontekście Biblii*, [w:] *Od zwoju do e-booka. Kulturotwórcza rola tekstów religijnych*, red. R. Hołda, P. Plichta, PAU, Kraków 2022, s. 13-27, *Monografie Komisji Etnograficznej PAU*, t. 3.

⁵² O jej międzykulturowych wymiarach zob. M. Filipiak, *Homo biblicus. Biblijne podstawy filozofii życia*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2004, s. 157-160.

⁵³ S. Kisielewski, Kisiel, *Rzeczy najmniejsze*, oprac. K. Orzechowski, Michalineum, Struga, Warszawa–Kraków 1988, s. 45.

⁵⁴ Wszystkie cytaty za: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Częstochowa 2008.

głupoty z etyką⁵⁵: „Bo głupiec mówi głupstwa, a jego serce knuje niegodziwość. Dopuszcza się zła, mówi przewrotnie o PANU. Głodnego pozbawia pokarmu, a spragnionemu odmawia napoju” (Iz 32,6).

Obszerność materiału biblijnego⁵⁶, stanowiącego jednocześnie argument na rzecz głupoty jako dziedzictwa w kulturze, ograniczono do przykładowych konotacji zjawiska w formie tabularycznej⁵⁷.

Exemplum	Sigła Starego Testamentu	Sigła Nowego Testamentu
strata	Prz 13,20; 14,7; 23,9; 26,1-11	
pycha	Prz 18,2; Koh 10,6	
niebezpieczeństwo	Prz 17,12; Koh 10,1; Syr 22,13	
przywara	Prz 27,22; Syr 21,14	
obraza	Syr 8,17;	
nieprawość ⁵⁸	Iz 32,6; Prz 5,21-23; 24,9	Mk 7,20-22
niewiara ⁵⁹	Ps 14,1; Jr 10,8; 51,17-18	
kara	Prz 16,22	
chciwość		Łk 12,16-21

⁵⁵ Por. M. Mróz, *Czy głupota jest moralna? Braki w procesie dojrzewania do pełni mądrości na kanwie nauki św. Tomasza z Akwinu o ludzkim poznaniu*, „Teologia i Człowiek” 2017, nr 3, s. 91-108.

⁵⁶ P. Briks, *Głupi, głupszy... bezbożny. O rozumieniu głupoty w Biblii Hebrajskiej*, „Ethos” 2021, nr 1, s. 29-46; *Głupota*, [w:] *Bibliamowi.pl*, <https://bibliamowi.pl/zagadnienie/głupota/>, dostęp: 25.02.2025.

⁵⁷ M. Jasiński, *Kilka słów o dialogu z mądrym. Studium nad przysłowiem zawartym w Prz 26,4-5*, [w:] *Memoriale Domini. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Jerzemu Stefańskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. M. Olczyk, W. Radecki, Gaudenium, Gniezno 2010, s. 167-175; J. Wilk, *Uczta mądrości (Prz 9,1-6) i biesiada głupoty (Prz 9,13-18)*, „Ateneum Kapłańskie” 2010, nr 3, s. 532-541.

⁵⁸ Por. A. Zwoliński, *Grzeszność głupoty*, „Bielsko-Żywieckie Studia Teologiczne” 2013, nr 14, s. 279-286.

⁵⁹ W. Węgrzyniak, *Głupota niewiary*, [w:] *Od wiary Abrahama do wiary Kościoła*, red. M. Kowalski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, s. 239-252; P.J. Śliwiński, *„Mówi głupi w sercu swoim: Nie ma Boga” – szkic do filozoficznych dziejów motywu biblijnego*, [w:] *Rozumienie Biblii*, red. T. Jelonek, Kraków 2006, s. 113-124.

Exemplum	Sigla Starego Testamentu	Sigla Nowego Testamentu
ograniczenie/ zmartwienie	Prz 19,27 / Prz 17,21	1 Kor 2,14
porywczość	Prz 20,3; 29,11; Koh 7,9	
wróżby	Iz 44,25; Kpł 20,6	
gadatliwość	Koh 10,12,13; Prz 10,8; 17,28; 18,13	Tt 3,9
mądrość ludzka		1 Kor 1,18–20,26–27; 3,18– 20; Jk 1,5
tragiczne konsekwencje		Mt 7,26–27; 2 P 2,20–22

Źródło: oprac. własne

Przypowieść o pannach głupich i roztropnych (Mt 25,1–13) wprowadza do rozważań o głupocie element praktyczny. „Głupie wzięły lampy, ale nie zabrały ze sobą oliwy” (Mt 25,3), co miało nieprzyjemne konsekwencje. Dodatkowo opozycja roztropność–głupota wzmocniona została uniwersalnym zestawieniem jasność *versus* ciemność, oświecenie *versus* mrok.

Innym typem argumentu na rzecz głupoty jako dziedzictwa kulturowego jest ewangeliczna perykopa opisu wjazdu Jezusa do Jerozolimy na ośle (vide Mt 21,1–11; Mk 11,1–11; Łk 19,28–40; J 12,12–19), która stała się opowieścią etio logiczną dla średniowiecznego komicznego ceremoniału znanego jako święto głupców. Kluczową dla tego rodzaju saturnaliów była procesja na czele z osłem⁶⁰, którego symbol wprowadzie w znaczeniu odmiennym od biblijnego⁶¹ również w ten sposób został utrwalony.

Zasygnalizowane powyżej biblijne ujęcia toposu były komentowane, (re)interpretowane i rozwijane w tekstach apologetycznych⁶², patrystycznych,

⁶⁰ W. Kopaliński, *op. cit.*, s. 326.

⁶¹ M. Poniatowska, *Symbolika osła w religii i kulturze*, „Communio” 2010, nr 1, s. 97–113; por. M. Karamucka, *Nulla est gloria praeterire asellos. Wizerunek osła w kulturze i literaturze starożytnej Grecji i Rzymu*, „Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae” 2011, nr 2, s. 95–108.

⁶² M. Terka, *O głupocie. Polemika Kościoła z kulturą antyczną w świetle apologetyki wczesnochrześcijańskiej II–III wieku*, „Veritati et Caritati” 2017, nr 8, s. 395–469.

a stanowią przedmiot studiów i rozważań filozoficzno-teologicznych⁶³. Inspi-rują do krytycznego i logicznego myślenia oraz współkształtują tożsamość człowieka, twórcy i odbiorcy kultury zachodniej.

ARGUMENT ARTYSTYCZNY

Obecność głupoty jako kulturowego toposu personifikowanego oraz głupiego jako postaci różnie postrzeganej przez artystów pozostaje faktem⁶⁴. Czyniąc z głupoty – z rozmaitych pobudek i motywacji – przedmiot swojego zainteresowania i przedstawienia, twórcy różnych epok wpisali ją *nolens volens* do zasobów dziedzictwa kulturowego.

Odbывая się na przełomie lat 2024 i 2025 wystawa *Figures du Fou. Du Moyen Âge aux Romantiques*⁶⁵ w Luwrze w oczywisty sposób nawiązywała do tematu głupoty, wprowadzając – czy lepiej – wydobywając ją z magazynów muzealnych do sal wystawowych. Do centrum światowej sztuki nad Sekwaną „peregrynował” także *Stańczyk*⁶⁶. W przypadku tego dzieła paryska „przygoda”, zanim się jeszcze zaczęła, zakończyła się „szokującym” pracowników stołecznego Muzeum Narodowego⁶⁷ wejściem do przestrzeni popkultury za sprawą okładki płyty Lady Gagi *Harlequin* (2024).

Spośród galerii tematów, których liczba jedynie wzmacnia argument artystyczny na rzecz głupoty jako dziedzictwa kulturowego, warto wskazać trzy. Pierwszy z nich stanowi reprezentację zjawiska w formie upostaciowionej, co odpowiada argumentowi logiczno-humanistycznemu. W przyrodzie tylko człowiek jest wolny i zdolny do głupoty.

⁶³ Por. M. Zembrzusi, *Głupota i jej formy według św. Tomasza z Akwinu*, „Pro Fide Rege et Lege” 2011, nr 2 (68), s. 243-256; M. Filipiak, „Cóż cenniejszego niż mądrość?” (*Mdr* 8,5). *O mądrości, głupocie i jej unikaniu. Bibliografia wypowiedzi papieża Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka z lat 1978–2021*, „Ethos” 2021, nr 1, s. 359-378.

⁶⁴ O. Płaszczewska, *Błazen i homo stupidus. O niektórych aspektach współczesności*, „Ethos” 2021, nr 1, s. 219-242.

⁶⁵ Louvre Museum, Paris, *Figures du fou Du Moyen Âge aux romantiques*, 16 X 2024 – 3 II 2025.

⁶⁶ J. Matejko, *Stańczyk w czasie balu na dworze królowej Bony wobec straconego Smoleńska*, 1862, Muzeum Narodowe w Warszawie.

⁶⁷ Por. Muzeum Narodowe w Warszawie, *SZOK: MYŚLELIŚMY, ŻE JEDZIE DO LUWRU, A TYMCZASEM POJAWIŁ SIĘ NA PŁYDZIE LADY GAGI*, Facebook.com, 25.09.2024, <https://www.facebook.com/MuzeumNarodowe/posts/-szok-myśleliśmy-że-jedzie-do-luwru-a-tymczasem-pojawił-się-na-płydzie-lady-gagin/931699309002530/>, dostęp: 20.02.2025.

Ryc. 1. Quentin Massys, *Alegoria Głupoty*, 60 × 47 cm, początek XVI w., Julius Held Collection, New York

Źródło: domena publiczna: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/dc/Quentin_Massys_030.jpg,
dostęp: 15.03.2025

Drugim tematem i jednocześnie przykładem intertekstualności w kulturze fenomenu przewodniego jest *Stultifera Navis*⁶⁸. Grupa ludzi reprezentujących różne stany i warstwy społeczne podróżuje po morzu w poszukiwaniu upragnionego szczęścia. W wersji literackiej, czyli poemacie Sebastiana Branta (1458–1521) *Daß Narrenschiff ad Narragoniam* (1494⁶⁹) głupcy migrują do Naragonii. Po drodze – przed finalną katastrofą – odwiedzają Szlarafię *vel* Kukanię, czyli krainę wiecznej obfitości. W tym satyryczno-dydaktycznym tekście ukazanych zostało 112 wad, przywar uosabianych przez „Morusa”. Oprócz głupca-bibliomana inni członkowie grupy wyróżniają się pijaństwem, lekkomyślnością, są tam przedstawiciele przekupnych sędziów, bezecnego kleru, lekarzy-szarlatanów⁷⁰.

⁶⁸ Zob. *Statek głupców*, <https://statekgupcow.pl/about/>, dostęp: 25.02.2025.

⁶⁹ S. Brant, *Okręt błaznów*, tłum. A. Lam, Wydawnictwo Typografia, Pułtusk 2010. O toposie, zjawisku i granicach kulturowych i historycznych określeń *audi*: M. Marcinów, W. Dudzik, *Okręt Błaznów – od 400 lat na międzynarodowych wodach literatury*, rozm. J.K. Zienczo, Polskie Radio.pl – Dwójka: Strefy literatury, 2.02.2025, <https://www.polskieradio.pl/8/2382/artukul/3476881,okrret-blaznow-od-400-lat-na-miedzynarodowych-wodach-literatury>, dostęp: 2.03.2025.

⁷⁰ W. Kopaliński, *op. cit.*, s. 1104.

Praktyka wypędzania ludzi „niedopasowanych” lub „niepasujących” z różnych – niekiedy arbitralnych – względów do reszty społeczeństwa związana była z powierzaniem ich „opiece” mediatorów: pielgrzymom, kupcom, marynarzom⁷¹. Wątek ten pojawia się też w wielu innych dziełach, *vide*: podróż Hamleta do Anglii „pod opieką” Rozenkranca i Gildensterna.

Najbardziej znany z serii *Stultifera Navis* jest obraz Hieronima Boscha (ok. 1450–1516), choć przedstawienia w formie drzeworytów umieszczane były już na wydaniach dzieła Branta.

Ryc. 2. Hieronim Bosch, *Statek głupców*,
58 × 33 cm, Louvre Museum, Paris

Źródło: Domena publiczna https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a2/Jheronimus_Bosch_011.jpg, dostęp: 15.03.2025

Trzeci przykład z dzieł sztuki to również Hieronima Boscha *Leczenie głupoty* lub *Wycięcie kamienia głupoty*, ale też w polskiej wersji *Leczenie rozpusty*. Obraz ten jest uważany za pierwsze przedstawienie „świeckiej” sceny rodzajowej

⁷¹ Więcej zob. M. Foucault, *Historia szaleństwa w dobie klasycyzmu*, tłum. H. Kęszycka, wstęp M. Czerwiński, PIW, Warszawa 1987.

w malarstwie europejskim. Niderlandzki napis głosi: „Meester snijt die keye ras, Mijne name Is lubbert das”, czyli „Mistrzu, wytnij ten kamień raz, nazywam się Lubbert Das”. Tożsamość poddawanego zabiegowi – jego imię znaczy dosłownie: „wykastrowany borsuk” – nawiązuje do określanego tak bohatera literatury holenderskiej – wyjątkowo głupiego protagonisty⁷².

Ryc. 3. Hieronim Bosch, *Leczenie głupoty*, 48 × 35 cm, Museo del Prado, Madrid

Źródło: domena publiczna https://pl.wikipedia.org/wiki/Leczenie_g%C5%82upoty#/media/Plik:Extraction_of_the_Stone_Hieronymus_Bosch.jpg, dostęp: 15.03.2025

Trzy argumenty – logiczno-humanistyczny, biblijny i artystyczny – zostały przywołane dla uzasadnienia tezy, iż podobnie jak mądrość, uczoność i wiedza także głupota stanowi element dziedzictwa kulturowego manifestujący się, obecny lub ukrywający się w jego rozlicznych przestrzeniach – *quod erat demonstrandum*.

⁷² K. Olkusz, W. Olkusz, „Ten demoniczny Bosch”. W *czterechsetną rocznicę śmierci malarza*, „Facta Ficta. Journal of Theory, Narrative & Media” 2018, nr 1, s. 115.

BIBLIOGRAFIA

- Bocheński A., *Dzieje głupoty w Polsce. Pamflety dziejopisarskie*, Universitas, Kraków 2020.
- Borkowski J., *Głupota. Kontrowersje i egzemplifikacje*, ELIPSA Dom Wydawniczy i Handlowy Włodzimierz Ulicki, Warszawa 2018.
- Boxsel van M., *De Encyclopedie van de domheid*, Querido, Amsterdam 1999.
- Boxsel van M., *De topografie van de Domheid*, Querido, Utrecht 2021.
- Boxsel van M., *Deskundologie: Domheid als Levenskunst*, Querido, Amsterdam 2006.
- Boxsel van M., *Encyklopedia głupoty*, tłum. A. Dehue-Oczko, W.A.B., Warszawa 2004.
- Boxsel van M., *Morosofie: Dwaze wijzen en wijze dwazen in Nederland en Vlaanderen*, Querido, Amsterdam 2001.
- Brant S., *Okręt błaznów*, tłum. A. Lam, Wydawnictwo Typografia, Pułtusk 2010.
- Brażkiewicz B., *Nie być, żeby być. Szaleńcy Boży w świetle antropologii prawosławnej*, „Ethos” 20215, nr 2, s. 57–71, DOI: 10.12887/28-2015-2-110-05.
- Briks P., *Głupi, głupszy... bezbożny. O rozumieniu głupoty w Biblii Hebrajskiej*, „Ethos” 2012, nr 1, s. 29–46, DOI: 10.12887/34-2021-1-133-05.
- Brożek B., Heller M., Stelmach J., *Szkice z filozofii głupoty*, Copernicus Center Press, Kraków 2021.
- Cassirer E., *Esej o człowieku. Wstęp do filozofii kultury*, przeł. A. Staniewska, Czytelnik, Warszawa 1971.
- Człowiek – mądrość i głupota, t. 1: *Aspekt humanistyczno-etnologiczny*, red. R. Beszterda, A.N. Kmiec, K. Krzemiński, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2019.
- Człowiek – mądrość i głupota, t. 2: *Aspekt teologiczny*, red. K. Krzemiński, R. Beszterda, K. Olszewska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2022.
- Denczewska D., *Olej, kapusta, kalosze. Inteligencja i głupota w polskich i bułgarskich związkach frazeologicznych*, „Postscriptum Polonistyczne” 2013, nr 2, s. 295–301.
- Dobrowolski J., *Filozofia głupoty. Historia i aktualność sensu tego, co irracjonalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Eco U., *Wahadło Foucaulta*, przeł. A. Szymanowski, Oficyna Literacka Noir sur Blanc, Warszawa 2007.
- Erazm z Rotterdamu, *Pochwała głupoty*, tłum. E. Jędrkiewicz, Ossolineum, Wrocław 1953.

- Filipiak M., „Cóż cenniejszego niż mądrość?” (*Mdr 8,5*). O mądrości, głupocie i jej unikaniu. *Bibliografia wypowiedzi papieży Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka z lat 1978–2021*, „Ethos” 2021, t. 34, nr 1 (133), s. 359–378, DOI: 10.12887/34-2021-1-133-23.
- Filipiak M., *Homo biblicus. Biblijne podstawy filozofii życia*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2004.
- Foucault M., *Historia szaleństwa w dobie klasycyzmu*, przeł. H. Kęszycka, wstęp M. Czerwiński, PIW, Warszawa 1987.
- Głupota wszechobecna jest. O uniwersalności pewnej ludzkiej przywary, red. K. Łęńska-Bąk, Uniwersytet Opolski, Opole 2017, *Stromata Anthropologica*, nr 12.
- Gorazda M., Czy istnieje głupota w „wielkim świecie”?, „Ethos” 2021, t. 34, nr 1 (133), s. 113–128, DOI: doi.org/10.12887/34-2021-1-133-08.
- Hejduk A., *Obraz głupoty w polskiej, czeskiej i górnołużyckiej frazeologii*, „Bohemiastyka” 2002, nr 4, s. 239–275.
- Heller M., *Moralność myślenia*, Biblos, Tarnów 1993.
- Hoffmann C., *Stupid Humanism. Folly as Competence in Early Modern and Twenty-First-Century Culture*, Palgrave Macmillan, Cham 2017.
- Hueck Doherty de C., *Jurodiwi. Święci głupcy*, tłum. K. Dudek, Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków 2012.
- Jakovljević A., Waszak T., *Druga strona rozumu. Wprowadzenie*, „Litteraria Copernicana” 2023, nr 47 (3), s. 7–14, DOI: 10.12775/LC.2023.031.
- Jasiński M., Kilka słów o dialogu z mądrym. Studium nad przysłowiem zawartym w Prz 26,4–5, [w:] *Memoriale Domini. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Jerzemu Stefańskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. M. Olczyk, W. Radecki, Gaudentinum, Gniezno 2010, s. 167–175.
- Jewdokimow D., *Głupi w Chrystusie. O mnichu-ikonopisarzu ojcu Grigoriju Krugu*, „Ethos” 2021, t. 34, nr 1 (133), s. 47–66, DOI: 10.12887/34-2021-1-133-06.
- Junkiart-Czarnecka A., Haus O., *Genetyczne podłoże inteligencji*, „Postępy Higieny i Medycyny Doświadczalnej” 2016, nr 70, s. 590–598.
- Kant I., *Dzieła zebrane*, t. II: *Krytyka czystego rozumu*, przeł. M. Żelazny, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2013.
- Karamucka M., *Nulla est gloria praeterire asellos. Wizerunek ośła w kulturze i literaturze starożytnej Grecji i Rzymu*, „Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae” 2011, nr 2, s. 95–108.
- Kisielewski S., Kisiel, *Rzeczy najmniejsze*, oprac. K. Orzechowski, Michalineum, Struga, Warszawa–Kraków 1988

- Kobrzycka A.M., *Na tropie głupoty. Charakterystyka zjawiska w literaturze polskiego oświecenia*, Sowa Sp. z o.o., Warszawa 2013.
- Kolář J., *Prometheova játra. Trilogie*, Nadační fond Česká knižnice, Praha–Brno 2016.
- Kolář J., *Sposób użycia i inne wiersze*, tłum. L. Engelking, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2010, *Literatura Czeska*.
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, PIW, Warszawa 1987, s. 325–326.
- Kostuch L., *Stupid animals in ancient natural histories*, „Organon” 2020, nr 52, s. 5–30, DOI: 10.4467/00786500.ORG.20.001.12927.
- Kowalska A., *Zapomniany polski esej o człowieku (Michała Wiszniewskiego „Charaktery rozumów ludzkich”)*, „Prace Polonistyczne” 1972, nr 28, s. 155–172.
- Lem S., *Głos Pana*, Interart, Warszawa 1996.
- Libera Z., *Rzyć, aby żyć. Rzecz antropologiczna w trzech aktach z prologiem i epilogiem*, Liber Novum, Tarnów 1995.
- Libera Z., *Wstęp do nosologii napisany z wyczuciem antropologicznym przez Zbigniewa Liberego*, Wirydarz, Wrocław 1996.
- Lisiecka M., *Jurodstwo – święta głupota?*, [w:] *Człowiek – mądrość i głupota*, t. 2: *Aspekt teologiczny*, red. K. Krzemiński, R. Beszterda, K. Olszewska, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2022, s. 87–104.
- Łasiński G., *Głupota i zaprzaństwo we współczesnym polskim społeczeństwie. Objawy, przyczyny i konsekwencje*, Wydawnictwo PROHIBITA, Warszawa 2024.
- Małecki B., *Pochwała Głupoty w XXI wieku*, Wydawnictwo M23, Osjaków 2024.
- Maniowska K., *Imbecyl, wiejski głupek, legiony durni. Umberto Eco o głupocie*, „Litteraria Copernicana” 2023, nr 3, s. 103–113, DOI: 10.12775/LC.2023.027.
- Marina J.M., *Porażka inteligencji, czyli głupota w teorii i praktyce*, tłum. K. Jachimska–Małkiewicz, WAM, Kraków 2010.
- Marmion J.-F., *Głupota. Nieoficjalna biografia*, tłum. B. Sęk, K. Szeżyńska–Maćkowiak, oprac. G. Jaworska, Wydawnictwo Dolnośląskie, Poznań–Wrocław 2019.
- Marmion J.-F., *Psychologie de la connerie*, Paris 2018.
- Matejko J., *Stańczyk w czasie balu na dworze królowej Bony wobec straconego Smoleńska*, 1862, Muzeum Narodowe w Warszawie.
- Molière, *Les Femmes savantes*, 1672.
- Mról M., *Czy głupota jest moralna? Braki w procesie dojrzewania do pełni mądrości na kanwie nauki św. Tomasza z Akwinu o ludzkim poznaniu*, „Teologia i Człowiek” 2017, nr 3, s. 91–108, DOI: 10.12775/TiCz.2017.005.

- Nowakowski D., 500 lat „Pochwały głupoty”. Dzieło – recepcja – aspiracje, „Avant-Plus” 2011 (numer specjalny), s. 269–288.
- Olkusz K., Olkusz W., „Ten demoniczny Bosch”. W czterechsetną rocznicę śmierci malarza, „Facta Ficta. Journal of Theory, Narrative & Media” 2018, nr 1, s. 96–137.
- Paczkowski M.C., Szaleństwo świętych mnichów. Od Ojców Pustyni po św. Franciszka z Asyżu, [w:] Człowiek – mądrość i głupota, t. 2: Aspekt teologiczny, red. K. Krzemiński, R. Beszterda, K. Olszewska, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2022, s. 53–86.
- Pakalski D., Kanta odpowiedź na pytanie: Czym jest głupota?, „Litteraria Copernicana” 2023, nr 3, s. 17–28, DOI: 10.12775/LC.2023.021.
- Piech K., Głupota, amoralność i regres społeczny – czyli o ochronie praw zwierząt w Polsce w stosunku do innych państw Unii Europejskiej, „Przegląd Europejski” 2020, nr 2, s. 211–216.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Częstochowa 2008.
- Plichta P., Kulturotwórcza rola tekstów religijnych. Wielość perspektyw w kontekście Biblii, [w:] Od zwoju do e-booka. Kulturotwórcza rola tekstów religijnych, red. R. Hołda, P. Plichta, PAU, Kraków 2022, s. 13–27, Monografie Komisji Etnograficznej PAU, t. 3.
- Płaszczewska O., Błazen i homo stupidus. O niektórych aspektach współczesności, „Ethos” 2021, t. 34, nr 1 (133), s. 219–242, DOI: 10.12887/34-2021-1-133-14.
- Poniatowska M., Symbolika ośła w religii i kulturze, „Communio” 2010, t. 30, nr 1, s. 97–113.
- Shakespeare W., Sonety, przeł. S. Barańczak, Wydawnictwo a5–Wydawnictwo CiS, Poznań–Warszawa 1996.
- Silbermann A., *Groveling and Other Vices. The Sociology of Sycophancy*, tłum. L. Löb, Bloomsbury Academic, London–New Brunswick NJ 2000.
- Silbermann A., O sztuce płaszczenia się, tłum. R. Michalski, M. Kwiecińska-Zdrenka, wprowadzenie i posłowie M. Kwiecińska-Zdrenka, R. Michalski, M.T. Zdrenka, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2023, *Miniatury Etyczne*.
- Silbermann A., *Von der Kunst der Arschkriecherei*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Berlin 1998.
- Stiegler B., *Wstrząsy. Głupota i wiedza w XXI wieku*, tłum. M. Krzykawski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.

- Symotiuk S., „Głupota” jako temat literacki i filozoficzny, „Przegląd Humanistyczny” 1991, nr 3–4, s. 113–129.
- Szulakiewicz M., *Protreptikos, czyli zachęta do myślenia na XXI wiek*, „Humaniora. Czasopismo Internetowe” 2022, nr 2, s. 59–75, DOI: 10.14746/h.2022.2.3.
- Śliwiński P.J., „Mówi głupi w sercu swoim: Nie ma Boga” – szkic do filozoficznych dziejów motywu biblijnego, [w:] *Rozumienie Biblii*, red. T. Jelonek, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 2006, s. 113–124, *Biblia w kulturze świata*.
- Terka M., *O głupocie. Polemika Kościoła z kulturą antyczną w świetle apologetyki wczesnochrześcijańskiej II–III wieku*, „Veritati et Caritati” 2017, nr 8, s. 395–469.
- Vetulani J., *Mózg: fascynacje, problemy, tajemnice*, Homini, Kraków 2012, *Opera Selecta*.
- Ważny J., *Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Medioznawczej „Głupota w mediach”*, Warszawa, 4 kwietnia 2018, „Studia Medioznawcze” 2018, nr 2, s. 159–161, DOI: 10.33077/uw.24511617.ms.2018.0.271.
- Węgrzyniak W., *Głupota niewiary*, [w:] *Od wiary Abrahama do wiary Kościoła*, red. M. Kowalski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, s. 239–252.
- Wilk J., *Uczta mądrości (Prz 9,1–6) i biesiada głupoty (Prz 9,13–18)*, „Ateneum Kapańskie” 2010, nr 3, s. 532–541.
- Wodziński C., *Św. Idiota. Projekt antropologii apofatycznej, słowo/obraz terytoria*, Gdańsk 2009.
- Wojciszke B., M. Rotkiewicz, *Homo nie całkiem sapiens. O automatyzmach myślenia, nadętych politykach, narzekaniu Polaków i pułapkach moralności*, Smak Słowa, Sopot 2024.
- Zambrzycka M., *Głupi. Inny. Święty. Kategorie głupoty i świętości w „Idiocie” Fiodora Dostojewskiego i „Głuptasce” Swietłany Wasilenko*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2013, nr 4, s. 431–439.
- Zdrenka M.T., *Gra niemądrych pozorów. Jak nie ujmować i opisywać głupoty*, „Ethos” 2021, t. 34, nr 1 (133), s. 105–129, DOI: 10.12887/34-2021-1-133-09.
- Zembrzuski M., *Głupota i jej formy według św. Tomasza z Akwinu*, „Pro Fide Rege et Lege” 2011, nr 2 (68), s. 243–256.
- Zwoleński A., *Grzeszność głupoty*, „Bielsko-Żywieckie Studia Teologiczne” 2013, nr 14, s. 279–286.
- Zwoleński A., *Media jako źródło głupoty*, [w:] *Mądrość w mediach – od bezmyślności do przemądrzałości*, red. M. Drożdż, Biblos, Tarnów 2014, s. 39–56.
- Zwoleński A., *O głupocie*, Wydawnictwo M, Kraków 2012.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Borejza T., *Stanisław Lem przewidział, co internet zrobi z ludzkim mózgiem*, „Prze-
gląd”, Krowoderska.pl, 26.05.2020, <https://krowoderska.pl/stanislaw-lem-przewidzial-co-internet-zrobi-z-ludzkim-mozgiem/>, dostęp: 15.02.2025.
- Gliński M., *13 przepowiedni Lema, które się sprawdziły*, tłum. MSz., Culture.pl, 10.12.2019, <https://culture.pl/pl/artykul/13-przepowiedni-lema-ktore-sie-sprawdzily>, dostęp: 15.02.2025.
- Głupota, [w:] Bibliamowi.pl, <https://bibliamowi.pl/zagadnienie/glupota/>, dostęp: 25.02.2025.
- Marcinów M., Dudzik W., *Okręt Błaznów – od 400 lat na międzynarodowych wodach literatury*, rozm. J.K. Zienko, Polskie Radio.pl – Dwójka: Strefy literatury, 2.02.2025, <https://www.polskieradio.pl/8/2382/artykul/3476881,okret-blaznow-od-400-lat-na-miedzynarodowych-wodach-literatury>, dostęp: 2.03.2025.
- Muzeum Narodowe w Warszawie, *SZOK: MYŚLELIŚMY, ŻE JEDZIE DO LUWRU, A TYMCZASEM POJAWIŁ SIĘ NA PŁYCIĘ LADY GAGI*, Facebook.com, 25.09.2024, <https://www.facebook.com/MuzeumNarodowe/posts/-szok-myśleliśmy-że-jedzie-do-luwru-a-tymczasem-pojawił-się-na-płycie-lady-gagin/931699309002530/>, dostęp: 20.02.2025.
- Sabatella L., *Tonteria*, [w:], L. Sabatella, *Caravana Tonteria*, Rio de Janeiro 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=PShQbto4DNE>, dostęp: 20.02.2025.

Abstract

“STULTORUM PLENA SUNT OMNIA” – STULTITIA
SICUT CULTURAE HEREDITATEM

The article considers the meaning of the opposite of wisdom from a heritological perspective. Wisdom and the related but not identical categories of knowledge, erudition, and reason are undeniably part of the intergenerational deposit of culture. Various means of communication, organised, structured ways such as science with its textbooks, lexicons, encyclopaedias, methods, and formalised and institution-alised entities such as schools, universities, scientific societies serve this purpose. They are part of the cultural heritage, as evidenced by lists and inventories of its

tangible and intangible elements. Meanwhile, ignorance, lack of knowledge or simply stupidity – as a human experience – is sometimes overlooked in heritological reflection. Although they have been the subject of philosophers' inquiries since the very beginning of such reflection, cultural scientists seem to shy away from addressing the issue directly. The present article fills this gap by discussing selected cultural themes which at the same time provide arguments for the thesis that, in addition to knowledge, stupidity is also an element of cultural heritage. Moreover, it manifests itself in various ways in human activity as creator or 'destroyer' of culture and its contemporary, conscious recipient or mindless consumer. The arguments are based on selected examples.

Keywords: cultural heritage, stupidity, Bible, art, philosophy

Dążenie do uchwycenia choćby drobnej cząstki prawdy o ludziach zanurzonych w nieustannie zmieniającej się, pełnej sprzeczności i niejednoznacznej kulturze współczesnego świata można uznać za motyw przewodni intelektualnych przedsięwzięć Profesora Tadeusza Palecznego. Nieprzypadkowo w wielu swoich pracach konsekwentnie powraca On do spuścizny Floriana Znanieckiego postulującego, by prowadząc badania, korzystać ze współczynnika humanistycznego, który pozwala uchwycić rzeczywistość kulturową z perspektywy zwykłych ludzi.

Tytułowe peregrynacje nie są tylko przemieszczaniem się z miejsca na miejsce. Pojęcie to ma znacznie głębszy sens i – nawet użyte poza kontekstem religijnym, gdzie odnosi się do uroczystego przenoszenia relikwii czy obiektów religijnych – konotuje doniosłość przemieszczania się jednostek, także między kulturami i wzorami myślenia. Pozwala postrzegać aktorów społecznych jako swoistych pielgrzymów, którzy, świadomi swoich celów, kroczą samodzielnie, lecz zarazem stanowią część całych przepełnionych symbolami dynamicznych wspólnot i przekraczają ich granice.

Z tych względów peregrynacje uczyniliśmy słowem-kluczem, wyznaczającym ramy dociekań zebranych w tomie, będącym formą wyrażenia wdzięczności Profesorowi Tadeuszowi Palecznemu za okazaną życzliwość oraz wszelkie inspiracje.

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8368-299-0

9 788383 682990